

DIYARBAKIR, MARDİN, URFA, URFA-SİVEREK AĞIZLARINDA KULANILAN BİR ENKLİTİK EDATI “MA”

Sadi H. NAKİBOĞLU*

ÖZ

Türklerin Mezopotamya, Anadolu ve Ortadoğu'yu yurt olarak tutmaları 1071'den çok önceki zamanlarda meydana gelmiştir. Fakat ülkemizde Anadolu'daki Türk varlığı, Selçuklulardan sonraki dönem olarak bilinmektedir.

Ancak, son dönemlerde bilimsel tespit ve bulgular, Türklüğün Anadolu'daki varlığını milattan yüzlerce ve hatta binlerce yıl öncesine götüren veriler ortaya koymaktadır. Diyarbakır, Mardin, Urfa başta olmak üzere Güneydoğu Anadolu bölgesi Türkmen aşiretlerinin yoğun olarak yerleştiği bölgelerdendir.

Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında Eski Türkçeden günümüze kadar taşınan ve çeşitli şekillerde kullanılan birçok dil malzemesi bulunmaktadır. “ma” enklitik edati da bunlardan sadece birisidir. Yazı dilinde bugün için bir karşılığı olmayan bu edat kullanıldığı cümlelere göre çeşitli anlamlar kazanmaktadır.

“Ma” edati cümle başında, bir cümlenin sonunda ya da iki cümleyi birbirine bağlamakta kullanılmaktadır.

“Ma/me” edati, Eski Türkçe pekiştirme edatıdır. “Me” şeklindeki kullanımı düşmüş, günümüzde Eski Türkçenin bir devamı olarak, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında “ma” şekliyle yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu'daki Türk varlığı, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızları, “ma” edati

DIYARBAKIR, MARDİN, URFA, URFA - SİVEREK USED IN AN ORAL ENCLITICS PREPOSITION OF “MA”

ABSTRACT

Turks had settled in Mesopotamia, Anatolia and Middle East much earlier before 1071. However in our country, Turkish existence in Anatolia has been known after the Seljuk era.

In recent years, new scientific discovery and findings indicated that the Turkish existence in Anatolia had begun hundreds of years before these periods. Turcoman tribes settled intensively in Southeastern Anatolia especially, Diyarbakır, Mardin and Urfa.

The dialects of Diyarbakır, Mardin and Urfa-Siverek has used many old Turkish language materials from past to nowadays. The enclitic preposition of “ma” is just one of them. Today in written language this preposition is gaining several meanings according to the sentences.

The preposition of “ma” is used either at the beginning or end, or to connect the end of the sentence.

The preposition of “ma/me” is former Turkish reinforcement particle. The preposition of “me” is no longer used, instead of this in the dialects of Diyarbakır, Mardin, Urfa-Siverek “ma” which is today as a continuation of the old Turkish is used intensively.

Key Words: Turkish existence in Anatolia, dialects of Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek, the preposition of “ma”

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi,
s.nakiboglu@hotmail.com

1. GİRİŞ

“Diyarbakır ve çevresi tarih öncesi dönemlerden itibaren her devirde önemini korumuş Anadolu ile Mezopotamya, Avrupa ile Asya arasında doğal bir geçiş yolu bir köprü görevi yapmış bu nedenle de çeşitli uygarlıkların tarihi ve kültürel mirasını günümüze kadar taşımıştır. Tarih boyunca; Amida, Amid, Kara-Amid, Diyar-Bekr, Diyarbekir, Diyarbakır adlarını alan kent Güneydoğu Anadolu bölgesinin orta bölümünde, Elcezire denilen Mezopotamya'nın kuzey kısmındadır (<http://diyar-x.tr.gg> 2011: 1).”

Diyarbakır, M.Ö 1700'lü yıllara dayanan bir tarihe sahiptir. Türkiye'nin güneydoğusunda, Mezopotamya'nın kuzeyinde yer alan şehir, bu uzun tarihi süreçte konuşlandığı bölgenin önemli bir kültür merkezi olmuştur. Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Siirt, Mardin, Urfa, Batman ve Adıyaman illeriyle çevrelenmiş olan Diyarbakır ili, bölgenin tüm özelliklerini taşır. Kendisine bağlı 13 ilçe merkezi bulunmaktadır. Diyarbakır kent merkezi 7 bin 500 yıllık bir geçmişe sahiptir. Tarihin her döneminde büyük uygarlıkların, kültürel ve ekonomik hareketlerin merkezi olarak kabul edilen kent, birbirini izleyen 26 değişik uygarlığa beşiklik etmiştir. M.Ö. 3000 yıllarında Hurriler'den başlayarak Osmanlılar'a kadar uzanan yoğun bir tarihi geçmişi olan Diyarbakır'da yaşayanlar, dönemlerine ait izlerle kenti ölümsüzleştirmişlerdir.

2. Tarih

Sırasıyla Amedi, Amed, Kara Amed, Diyar-ı Bekr, Diyarbekir adlarıyla anılan şehir, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Aslında Diyar-ı Bekr (Diyarbekir) adı Osmanlı'nın son yıllarına kadar daha çok bir bölge adı olarak kullanılmıştır. Ancak merkez için kullanılan Amid isminin kullanımının özellikle Diyar-ı Bekr'in (Diyarbekir)1867 yılında Vilayet oluşu sonrası yavaş yavaş terkedildiği, bütün bölgeyi nitelemesinin yanında merkez sancak için de (Diyar-ı Bekr) Diyarbekir adının kullanıldığı görülmektedir. İ. Ö. 3500 yıllarında Hitit ve Hurrri-Mitanniler'le başlayan ve sırasıyla (İ. Ö. 1260-653) Asurlular ve Urartular, (İ. Ö. 653-625) Medler, (İ. Ö. 140-85) Partlar, (İ. Ö. 85-69) Büyük Tigran, (İ. Ö. 69- İ. S. 53) Romalılar, (53-226) Romalılar-Partlar, (229-395) Sasaniler-Romalılar, (395-639) Bizanslıların egemenliğinde kalmıştır. 639 yılında kent Müslüman Arapların eline geçmiş ve 661 yılına kadar üç halife devrinde yönetilmiştir. Daha sonra Emeviler (661-750), Abbasiler (750-869), Şeyhoğulları (869-899), Abbasiler (899-930), Hamdaniler (930-978), Büveyhoğulları (978-984), Mervaniler (984-1085), Büyük Selçuklular (1085-1093), Suriye Selçukluları (1093-1097), İnanoğulları (1097-1142), Nisanoğulları (1142-1183), Hasankeyf Artukluları (1183-1232), Mısır ve Şam Eyyubileri (1230-1240), Anadolu Selçukluları (1240-1302, bu sevirde Hülagü orduları Diyarbakır ve çevresini istila etmiş ve büyük yıkımlarda bulunmuşlardır), İlhanlılar (1302-1394), Timur (1394-1401), Akkoyunlular (1401-1507), Safeviler (1507-1515) egemenliğinde kalan kent, 15 Eylül 1515'te Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından Osmanlı egemenliğine alınmıştır” (<http://www.i-gunler.com>, 2000:1).

“1612'de Simeon, 1655'te Evliya Çelebi, 1660'ta Pollet gibi gezginler gördükleri Kara Amid'in, temizliği, zenginliğinin yanında, ticaret ve el sanatlarındaki ileri durumunu anlatırlar. Şehirde yapılp iki yılda işlenerek IV. Murad'a armağan edilen ipekli otağ, koca imparatorlukta eşsiz “Diyarbakır kirbası” (pamuklu çadır bezi), Avusturya'dan XVIII. yüzyılda bile özel müsaade ile satın alınıyordu. Şehir de renkli sahtiyan ve kösele işleyen debbağlık, kuyumculuk, bakırcılık, demircilik, şişecilik, çinicilik, ipek ve pamuk dokumacılığı çok ileri idi. Amidli hattat Gubarî, İstanbul'da Sultan Ahmet Camii celi yazılarını yazmıştır. Şehirde musiki üstatları çoktu. Bu gün de halk ezgilerinden “Diyarbakır

ağzı”, eski Akkoyunlu havasından olup çok sevilir. Şehir ve köylerin Türkçesi Akkoyunlu izlerini taşır” (Türk Ansiklopedisi XIII. Cilt:385).

“Milli Mücadele döneminde İzmir’in işgali üzerine yurt çapında gerçekleşen protestolara katılan şehrimizde de 1919 yılı Haziran ayının son günlerinde “Müdafaa-i Vatan Cemiyeti” kurulmuş, bu cemiyet, Sivas kongresinden sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bir şubesi haline getirilmiştir. Bu suretle Diyarbakır Milli Mücadele içerisindeki yerini almıştır.

3. Değerlendirme

Birçok Anadolu ve Rumeli ağızlarında olduğu gibi Diyarbakır, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında da Anadolu ve Rumeli Türkçesini Eski Türkçeye bağlayan birçok unsur vardır. Bunlardan biri de bu çalışmanın konusu olan “ma” enklitik edatıdır.

Baş döndürücü bir hızla gelişen teknolojinin, özellikle haberleşme alanında son yarım asırda aldığı mesafeyle sözlü kültür değerlerini yavaş yavaş ortadan kaldırması üzüntü veren bir gerçektir. Bununla beraber, teknolojik gelişmeleri durdurmanın imkânsızlığı da ortadadır. O halde yapılacak iş, bir an evvel sözlü kültür değerlerini derlemek ve gelecek nesillere aktarmaktır. Bu amaçla, Türkiye Türkçesi Ağızları üzerine yapılan çalışmaların son yıllarda giderek arttığını biliyoruz.

“Yüzyıllardır halkımızın ağzından yörelere göre çeşitlenerek nesilden nesle aktarılan bu tabii, canlı ve insicamlı dil değerlerini bilimsel metotlarla tespit edip aktarmak önemli görevdir.”(Özçelik vd.: 2001:1)

“Bugün pek çok ülke kendi lehçe ve ağız çalışmalarını çoktan bitirmiş bulunmaktadır. Türkiye’de ise bu çalışmalar her geçen gün artmakla beraber bizi sonuca götürmekten şimdilik uzaktır. Bu çalışmalar tamamlandığında Türk dili araştırmalarında karşılaştığımız birçok problem de çözüme kavuşacaktır. Bu sebeple, ağız çalışmaları Anadolu ağızlarının ses ve şekil özelliklerinin ortaya çıkması, Türk dilinin zengin söz haznesinin anlaşılması açısından gereklidir (Nakiboğlu, 2001:111).”

“Türkiye Türkçesi Ağızları, Türkçenin canlı müzesidir. Hem dilin zenginliği hem de tarihi gelişmesinin takibi Türkiye Türkçesi ağızlarında görülmektedir. Tarih boyunca Türkçe konuşulan hemen bütün coğrafyalardan Anadolu’ya göçlerin olduğu düşünülürse müzenin zenginliği bir kez daha ortaya çıkacaktır. Bu zenginliklerin belirlenmesi için Türkiye Türkçesi ağızları hakkında pek çok ciddi çalışma yapılmıştır. Özellikle son yıllarda ağız araştırmalarına verilen ağırlık sevindiricidir. Fakat henüz bölgelerin tamamı çalışılmadığı için bu konuda yeterli bir düzeye gelindiğini söylemek zordur (Demir, 2001:11).”

Diyarbakır bölgesine baktığımızda, şu çalışmaların yapılmış olduğunu görürüz:

“Beysanoğlu, Şevket, Diyarbakır Ağzı, Ankara, 1966.(Diyarbakır Halkevi Yay.), Bora, Fehmi, Diyarbakır Ağzında Fonetik Gelişmeler, A.Ü.DTCF. Türk Dili mez. Tezi, Ankara 1940, Erten Münir, Diyarbakır Ağzı(İnceleme-Metinler-Sözlük), TDK Yay., Ankara 1994, Oğuzata, Filiz, Diyarbakır Ağzı, A.Ü. DTCF. Türk dili mez. Tezi, Ankara 1969, Saatçi Önder, Kerkük, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Harput Ağızlarının Morfolojik Mukayesesi, G.Ü. Türk Dili Yüksek Lisans tezi, Ankara 1999, Şendöl, M. Ayhan, Diyarbakır Ağzı, A.Ü. DTCF. Türk Dili mez. tezi, Ankara 1967, Boz, Erdoğan Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar/Diyarbakır/, MF, C.4 Yıl:8, S.29-30 Bahar/Yaz 1996, s.112-

113.” (Gülensoy vd.:2003: 213), Özçelik Sadettin vd.(Haz.), Diyarbakır Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı, Ankara, 2001 (Özçelik, vd.:2001).

“Bu ağızlar ayırıcı ve belirleyici bazı ses, şekil ve söz dizimi özelliklerine göre başlıca üç grupta toplanmaktadır: 1. Doğu Grubu Ağızları, 2. Kuzeydoğu Grubu Ağızları, 3. Batı Grubu Ağızları. Diyarbakır ağızı, Doğu Grubu Ağızlarının birinci alt grubunda bulunmaktadır: 1. Grup Ağrı, Van, Muş, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Hakkari, Urfa, (Birecik, Halfeti hariç) Palu, Karakoçan(Elazığ)ağızları (Karahan, 1996:1-57).”

“Doğu grubu ağızlarının sınırları ve diyalektolojik durumu şöyledir: Bu ağız bölgesi, kuzeydoğuda Artvin merkez, Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli ilçelerini içine alır. Sınır çizgisi, Rize ve Trabzon’un güneyinden geçer. Rize-Erzurum arasındaki idari sınır, aynı zamanda bu ağız bölgesinin de sınırınıdır .(Rz/TG26). Gümüşhane’yi kuşatan sınır çizgisi, bu ile bağlı Torul ilçesinin kuzeyinden bir kavisle güneye doğru uzanır.

Sınır çizgisi, Erzincan, Tunceli ve Elazığ’ın batısından Malatya ve Adıyaman’ın doğusundan geçer. Urfa’nın Birecik ve Halfeti ilçelerini dışarıda bırakarak Suriye’ye ulaşır .

Bölgenin ağız özellikleri, doğu ve güneyde siyasi sınırları aşmış doğuda Azerbaycan Türkçesi, güney ve güneydoğuda Irak Türkmen ağızları ile birleşir. Güneyde Urfa, Doğu grubu ağız bölgesini Irak Türkmen ağızları ile birleştiren bir geçiş bölgesi durumundadır. Doğuda Tuzluca, Iğdır, Aralık ilçelerini içine alan Sürmeli Çukurunda, Arpaçay ve kısmen Kars merkezinde yerleşmiş bulunan Kars Azerilerinin ağızı, Şireliyev’in tasnifinde güney grubu içinde yer alan Erivan-Nahçıvan-Ordubad ağızına; Çıldır, Arpaçay, Susuz, Selim ve Kars merkezinde yerleşmiş bulunan Kars tekerlemelerinin ağızı da yine aynı tasnifte Batı grubu içinde gösterilen Kazah, Ayrım-Borçalı ağızına bağlanır.”(Karahan, 1996: 54).

Bu çalışmada Diyarbakır ağızının genel özelliklerinden çok, başta Diyarbakır olmak üzere Mardin, Urfa ve Urfa’nın Siverek ilçesinde yoğun olarak kullanılan “ma” edatının cümle başında, cümle içerisinde ve cümle sonunda kullanımı ele alınmaktadır.

“ma” edatıyla ilgili yaptığımız araştırmalarda şu bilgilere rastlanılmaktadır:

Münir Erten’in Diyarbakır Ağzı adlı çalışmasının sözlük kısmında: “ma(Ar.ma): ma, o şey ki. “ açıklamasından başka bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

Ferit Devellioğlu’nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’inde “ma” ile ilgili şu açıklamalar yer almaktadır: “mâ – (a.e):1. O şeyki, şu nesne, ... daki .”, ” ma’, maa (a, e):ile, berâber, birlikte.” (Devellioğlu,1982: 665).

Tarama Sözlük’ünün IV. Cildinde “ma:→me.”, ”me, (ma): 1. Nah, işte, al .”

Eğer âşık isen eteğin koma

Canın kanı dilerse di üşte ma (Ferh. XIV. 34)

“İlerü vardı o taam satanların birine belindeki akçadan çıkarup verdi dedi ki:Me, üşbuna bana taam ver” .(Leys. Ar. XV. 788)

Üşte me sana beş tane altun var. (Rahat. XVI.427)

Sevindir o sevdiğim bu gönüm

Bana sunup bir alma dedi al ma (D.B. XVI.28)

Ele alıp o sevdiğim bir alma

Dedi kim gel elimden şunu al ma (D.B. XVI. 29)

Cânâ bu naz ü gonce aceb nolursar meâl

Dil hot senindürür dileğin can ise me al (Nizami. XVI. 34)

2. “Bırak, elleme .”

Serv gördü çınar el uzatmış

Eğilip naz ile dedi me beni (Nihani. XVI.13) (TS.IV.1969:2793-2798-2800).

“Derleme sözlüğünün IX. Cildinde: ma (I) [me (II), meh -2, na(III)] İşte.(*Çivril ve çevresi –Dz.; -Ba. Ve çevresi; -Kü.; *Kandıra –Kc.; *Düzce –Bo.; *Çarşamba –Sm.; Çilehane *Çilehane *Reşadiye –To.; Karaçay, Başhöyük *Kadınhanı –Kn.; *Akseki ve çevresi –Ant.)”

“[me (II)] (-Af. Ve çevresi; Aslanapa –Kü.; *Sivrihisar –Es.; *Ünye, Kuz *akkuş – Or.; -MI.; Ağrakos * Suşehri –Sv.)”

“[meh -2]: (-Brd.; Kösten, Oğuz *Acıpayam –Dz.; *Menemen –İz.; *Düzce.- -Bo.; Sarıca *Gölköy –Or.; Küçükköy *Çumra –Kn.; *Silifke, *Gülнар –İç.; Akçadağ –Mğ.)”

“[na (III)]: (-Rz.; -Tr. Ve çevresi)

“Ma (II) [me (I) -1]”

“Ma (III) var anlamında kullanılır: Her şeyim ma. (-Dz.)”

“Ma(IV) [man (III), mani (II)] 1. Çağırma ünlemi: Ma Safiye gel buraya.(Yeşilyurt *Keçiborlu –İsp.) ”

“Mah (I) şaşma ünlemi: Mah sen de mi fikriñi değıştirdiñ. (*Bor – Nğ.; *Ereğli – Kn.)”

“Me (I) [ma (II), mah (II), meh -1, na (IV)] 1. Al, buyur. (*Bolvadin –Af.; *Yalvaç, Gönen, İleydağı vd.) (DS., 1993: 3097-3104-3146). “

“Bütünleme, pekiştirme, kuvvetlendirme, ilgi kurma vb. görevlerde kullanılan bu yapı (ma) bizce “edat” kategorisinde değerlendirilmelidir. Eski Türkçeden Diyarbakır, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarındaki örnekler aşağıdadır:

ma Enklitik Edatı

Genellikle” fakat, ama, e ama, ya ama, tamam ama, nedir ki, ne ki, işte, e işte, e tamam işte, da, de” vb. anlamlara gelen, cümle başında, cümle sonunda ya da iki cümleyi birbirine bağlamakta kullanılabildiği gibi, bazı ek yada kelimelerle birleşerek de kullanılabilir: “ma hani, ma sanki, ma niye, ma gene, ma yine, ma nedir, e ma, değil ma, ma daha, ma böyle, ma ne, ma hiç, ma hep, ma hoş, ma bu .....” vb.

“ma” Enklitik Edatının Eski Türkçe, Orta Türkçe, Batı Türkçesi, Çağdaş Türk Lehçeleri, Moğolca ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kullanılışlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Eski Türkçede ma (me) Enklitiği

“ma 1.Ve, ise, bilhassa, bizzat:USp.285

2.Keza, dahi: TT. VII. 40 47: biz-ma” biz dahi”.(Caferoğlu, 2011:127).

“ma: dahi, de, da, ve, ise US, KB, ETG, KEI [yme]

ma: al işte; bırak, dokunma DLT, TS [me]”(Paçacıoğlu, 2006:393).

“ma”da/de anlamında kuvvetlendirme edatı krş.me”(Ünlü, 2012:372).

“me”da/de, dahi kuvvetlendirme edatı krş. ma”(Ünlü, 2012:380).

“ma”da/de bağlama edatı krş. me”(Ünlü, 2013:703).

“me”da/de bağlama edatı krş. ma”(Ünlü, 2013:724).

“Ma/me<da /de>(Bk.ok/ök; da/de)

Eski Türkçe, Karahanlı ve Harezmi sahalarında sık kullanılan bir tekit ve bağlama edatıdır. Batı Türkçesi’nde hemen hemen hiç rastlanılmaz. Kullanılışı ve vazifesi şekil itibari ile ok/ök ve da/de edatlarının aynıdır. Daima sona gelir. Kendisinden önceki sözün umûmî âhengine uyarak ek hususiyeti gösterir.

beglerge bolğıl başluú ma meÆlep(Oğ. K. 246).”(Hacıeminoğlu, 1992: 248-249).

“bizme” biz de”, negükeme” bir şeye karşı”(Gabam, 1988: 95).

Karahanlı Türkçesinde Kullanılan ma (me) Edatı

“ma=emirlerin sonuna gelen nehi edatı. III, 213-14, 213-16, 213-17;

ma=” al, işte” anlamına bir kelime. Bk: mah, meh. [Rad., Uyg.; Caf., USp.].II, 213-21

mah=” işte, mah, al ”anlamına bir şey verildiği zaman söylenen bir kelime .Bk:ma, meh.III, 118-3, 118-11;“(Atalay, 1991:405).

“meh= ”al, işte” anlamına bir kelime. Bk. ma, mah. [Rad., Kaz., Türkm., Hiv.].III, 213-23; ” (Atalay, 1991:409).

“da/de manasında:yana ma saÆa aydım (KB.1088); bu taúı ma yiyür (KB.966); úlumaz ma şükriÆ saÆa men bire (KB 392); telim bar yası ma öküş (KB.177); ata ornı úoldı at ma bile / adın ma taúı bolsu (KB.III) taúı ma tiler erdi (KB.418), uútuÆ ma; bağırsaú sen (KB.1942); harislik ma erke yavuz (AH.301), meniÆ bu özüm me bu yaÆliğ turur (KB.735); hem úalem me tınar (KB.294); bu kün me kim edgü atansa kişi (KB.235); men me bu kün (KB.466); meniÆ me úılınçım (KB.826); ilig me açındı (KB.618); hem me yorıttı tilig (KB.149).”(Hacıeminoğlu, 1992: 249).

35 “kim ol ma bu mülkni tutuğlı úayu

kereklig aÆar bu óakimler ayu”(Arat, 1979:7).

35 (Bir memleketi idare edenlerin kimler olduğunu ve onlara nelerin lazım geldiğini hâkimler söylemişlerdir.)(Arat, 1985:5).

36 “mĆlikler úoruğ ma esbab tüze

bu tertib-ü şarî emaret öze”(Arat, 1979:7).

36 (Hükümdarların korunmaları ve bunun için gereken şeyler ile hâkimiyetin icap ve şartlarını;) (Arat, 1985:5).

38 “*yime bu çerig sü er at ma úamuğ
negü teg tirilgü yir bulğu yoluğ*”(Arat, 1979:7).

38 (Bir de bu ordu ve askerinin nasıl toplanacağını, konak yerinin ve sefer yolunun nasıl seçileceğini;) (Arat, 1985:5).

39 “*muniÆ tertibin me kitabda açá
aêirmiş öêürmiş úamuàını seçe*”(Arat, 1979:7).

39 (Bütün bunların tertibin bu kitapta açıklamış, her şeyi bir-bir ayırmış ve tayin etmiştir.) (Arat, 1985:5).

42 “*buêunniÆ óakı bar melikler öze
melik me küzetse teni me canı*”(Arat, 1979:7).

42 (Hükümdarların halk üzerinde hakları olduğu gibi, halkın da aynı derecede, hükümdarlar üzerinde hakkı vardır.) (Arat, 1985:5).

43 “*yine bu ra’iyyet küêezgü anı
melik me küzetse teni me canı*” (Arat, 1979:7).

43 (Raiyyet onun bu hakkını gözetmeli, hükümdar da onun ten ve canını korumalıdır.) (Arat, 1985:5).

Harezmi Türkçesinde ma (me) Edatı

(10) “*Kür arslan ma buğday başı ülgü ol*

Çıyan hem yay oàlaú könek hem balú

Yüsufâa sen ata irsenâ biz me úarındaşmız.”(Toparlı, 1998: 55-58).

“kopuzçılar ma sazın yirke saldı(K.1623); cihândın irikip candın ma taydın (K.927)

zülfi me genc özre yılan tig (K.870); óú tig gevher me taşdın(K.509); yarattı tün me kün(K.20); tilep ol avni yordı tün me kündüz(K.927).” (Hacıeminoğlu, 1992:249).

“Çağatay Türkçesinde ma (me) Edatı

“Kuvvetlendirme (pekiştirme) Edatları: óú~ök “bizzat tam, tıpkı”: tapuàunđa óú’ arø úılay” huzurun da arz edeyim”(Babur),

ma~me”da, de”:nΨçe me”nasıl da”, taúı ma “daha da”

kim bystÀn beúÀsı baú tursa pÀy-dÀr Órmes ve gülistÀn liúÀsı ma ber-úarÀr Órmes.”(Argunşah, 2013:144-232).

Batı Türkçesinde ma (me) Edatı

Batı Türkçesinde bu edata çok az rastlanılmaktadır:

“cÀnuñ úanı dirlerse di ušta ma (FS.413).”(Hacıeminoğlu, 1992:249).

me, (ma):1. Nah, işte, al.

“Eğer âşık isen eteğin koma

Canın kanı dilerse di üşte ma” (Ferh.XIV.34)

§ “Yâ Muhammed me, tirkeşimden bir ok vereyim”(Enfes.XV.257)

§”Üşte me sana beş tane altun var.”(Rahat.XVI.247)

“Sevindirdi o sevdiğim bu gönlüm

Bana sunup bir alma dedi al ma”(D.B.XVI.28)

“Ele alıp o sevdiğim bir alma

Dedi kim gel elimden şunu al ma”(D.B.XVI.29)

§”Pilavı me al ye deyü çiniyi önüne sürüp bast-ı makaal eyledi” (Mevahib.XVI.211)

2.Bırak, elleme.

“Serv gördü çınar el uzatmış

Eğilip naz ile dedi me beni”(Nihani.XVI.13).(TS., 1969:2798-2800).

Çağdaş Türk Lehçelerinde ma(me) Edatı

“Altay Türkçesinde: ma!ünl.işte, nah!

meAl, git!”(Naskali, 1999:131-133).

“Hakas Türkçesinde: ma! ünl.al! işte!; ma, al! işte, al!” (Naskali, 2007:291).

“Uygur Türkçesinde:me I.(ağız)bk. miñe.

me!II.Al!”(Necip, 1995:263).

“Kırgız Türkçesinde:Me, nah!al!; menğiz!; nah, alınız.”(*) (Yudahin, 1988: 559).

“Karaçay Türkçesinde: ma: bak! işte”(Pröhle, 1991:64).

“Şor Türkçesinde: ma (ünl) İşte! nah! Ma, al! İşte al!”(Akalm, 1995: 62).

“Teleüt Türkçesinde: ma ünl. Al! Alsana!”(Sırkaşeva, 2000: 71).

“Türkmen Türkçesinde:ME a. Al!, götür!:me, saña hat al sana mektup! § me saña, gerek, bolsa! işte, alsana!”(Tekin, 1995:452).

“Moğolca-Türkçe Sözlük’ünün I.Cildinde: MA bk.may 1.

May, 1. /may/ [=man.] ünl.: işte, ta, aha!—ab!:işte, ta yukarıda.”(Lessing, 2003:811-816).

Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında kullanılan ma edatı

Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında kullanılan ma edatının, Diyarbakır ağızında yüklendiği farklı anlamları şu şekilde sıralayabiliriz:

Münir Erten'in Diyarbakır Ağzı adlı çalışmasından şu örnekleri verebiliriz:

Rica-Yalvarma

“DĆyi yÀv Allah için, ma n’ olur?

Diyor ki Allah için ma ne olur?

E deyi al içeri úarı ma Allah için, ma Tanrı misafiridir n’ olur, gelsin úalsın.

E diyor al içeri karı ma Allah (rızası) için Tanrı misafiridir ne olur, gelsin kalsın.

Çıkışma-Azar

DĆyi ma ne yapmışam ki ne getiririm?

Diyor ma ne yapmışım ki ne getireyim ?

DĆyi yÀv ma bu ohİ dĆyi siz bunu görmemişsiz.

Diyor yav ma bu ohİ diyor siz bunu nasıl görmemişsiniz? “(Erten, 1994: 70-71).

Diyarbakır Ağzından Derleme Örnekleri

Azar

Ma ne dönüp durisan başım dönİ (ÖZMEN, Sevim)

Ne dönüp duruyorsun başım dönüyor artık

Ma önce borcını öde sonra para iste (AKYOL, Veysi)

Önce borcunu öde de sonra para iste.

Ma sen daha beni hĆç tanımamışsan (AKAY, Kara)

Sen daha beni hiç tanımamışsın.

Ma yemek yapmayı bilmisan niye mutfağa girisan (KIZIL, Rukiye)

Yemek yapmayı bilmiyorsun da ne diye mutfağa giriyorsun.

Ma ne bağırp durisan karşında sağır yohtır. (AYDIN, Hediye)

Ne bağırp duruyorsun karşında sağır yoktur.

Rica

Ma keka bize bir tabak yemek getirisan? (ALKALKAN, Fahrettin)

Kardeşim bize de bir tabak yemek getirir misin?

Ma eve giderken Eşmeti de bırakisan? (GÜZEL, Muhammet)

Eve giderken Ahmet'i de bırakır mısınız?

Ma işe gitmeden babama uğrisan (KARABIYIK, Mehmet)

İşe gitmeden babama uğrar mısınız?

Ma baban herine bize biraz yardım edisan (ERDEM, Yavuz)

Baban hayrına bize biraz yardım eder misin?

Sitem

Hoca bize hep düşük not veri ma bu haktır?(YEŞİL, Celal)

Hoca bize hep düşük not veriyor bu hak mıdır?

Ma bir gün bile beni arayıp sormisan(ERDEM, Canan)

Bir gün bile beni arayıp sormuyorsun ki.

Ma hep kendine alisan, başkasını hÇ düşünmisan (AYDIN, Zelal)

Hep kendine alıyorsun başkasını, başkasını hiç düşünmüyorsun.

Ma hep bizi işe gönderisan, yakup evde otiri. (DAVUT, Kızıl)

Hep bizi işe gönderiyorsun, yakup da evde oturuyor.

Herkese yirmi lira verisan ma miye niye az verisan. (AYDIN, Şeyhmus)

Herkese yirmi lira veriyorsun da bana niye az veriyorsun.

Beğenme

Ma arabasi çok hoştur ha. (AYDIN, Hüsna)

Arabası da çok hoştur ha.

Ma evi iyi boyamışlar ha. (CENGİZ, Yılmaz)

Evi de iyi boyamışlar ha.

Ma keka araban parli ha. (SIRRI, Çakmak)

Kardeşim araban da parlıyor ha.

Ma sen de sanatçılar kadar hoş şarki söylüsan. (AKIN, Mehmet)

Sen de sanatçılar kadar hoş şarki söylüyorsun.

Ünlem

Ma yalan söylüsan böyle bir şey olur? (ERSÖZ, Kenan)

Yalan söylüyorsun, böyle bir şey olur mu hiç?

Ma bunu bir daha yapma başına iş alırsan (ALTUNÇ, Beyhan)

Bunu bir daha yapma yoksa başına iş alırsın.

Ma bir daha arabanın önüne atlama! Arabanın altında kalırsan. (AYDIN, Aziz)

Bir daha arabanın önüne atlama, arabanın altında kalırsın yoksa.

Ma sus artık konuşma valla kafamızı şişirdin. (ALTUNÇ, Deniz)

Sus! Konuşma vallahi kafamızı şişirdin artık.

Bağlaç

Gidiyih gidiyih ma bu yol bitmek bilmi. (ORBAY, Felemez)

Gidiyoruz gidiyoruz ama bu yol bitmek bilmiyor.

Seni çağırdım ma sen miye bahmadın. (AYDIN, Abdülkerim)

Seni çağırdım ama sen bana bakmadın.

Eve gelmi ma iki laf edeğ. (SARUHAN, Ömer)

Eve gelmiyor ki iki laf edelim.

Kaynanam yaptığım işi beğeni ma gene des yüzi gülmi. (KAYA, Zuhal)

Kaynanam yaptığım işi beğeniyor ama gene de yüzü gülmüyor.

Yanımızdan geçisan ma bize selam vermisan. (AKYILDIZ, Hanım)

Yanımızdan geçiyorsun ama bize selam vermiyorsun.

Yemek yapisan ma hoş yapamisan. (ALBAYRAK, Meki)

Yemek yapıyorsun ama hoş yapamıyorsun.

Küçümseme, Basite Alma

Ma nedir ben de İstanbul’i görmişem. (ÇAVUŞ, Ercan)

Nedir ki ben de İstanbul’u görmüşüm.

Ne olmuş ma buni çocuk da yapabili. (ALTINSÖZ, Zozan)

Ne olmuş ki bunu çocuk da yapabilir.

Ma sanki ben araba kullanmasını bilmiyem. (İPEK, Ali)

Sanki ben araba kullanmasını bilmiyorum.

Ma internetten de anlamisan (KIZIL, Buke)

İnternette de mi anlamıyorsun?

Yakınma

Ma o kadar çalışıyış gene para kazanamıyış. (ÖNDER, Yılmaz)

O kadar çalışıyoruz gene de para kazanamıyoruz.

Ma bize hÇç gelmiler bebeklerini görek. (YAŞAR, Sultan)

Bize hiç gelmiyorlar ki bebeklerini görelim.

Bir gün bile evi temizlemiş değil ma. (ÇAKMAK, Fatma)

Bir gün bile evi temizlemiş değil ki.

Ev ev değil ma tımarhane olmuş. (YILMAZ, Türkan)

Ev, ev değil sanki tımarhane olmuş.

Ma kadın bir geldi gitmeğ bilmi. (AY, sadık)

Kadın bir geldi gitmek bilmiyor ki.

4. SONUÇ

Türklerin Mezopotamya, Anadolu ve Ortadoğu'yu yurt olarak tutmaları 1071'den çok önceki zamanlarda meydana gelmiştir. Fakat ülkemizde Anadolu'daki Türk varlığı, Selçuklulardan sonraki dönem olarak bilinmektedir.

Diyarbakır, Mardin, Urfa başta olmak üzere, Güneydoğu Anadolu bölgesi Türkmen aşiretlerinin yoğun olarak yerleştiği bölgelerdendir. Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında Eski Türkçeden günümüze kadar taşınan ve çeşitli şekillerde kullanılan birçok dil malzemesi bulunmaktadır. “ma” enklitik edatı da bunlardan sadece birisidir.

Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında kullanılan “ma” edatı genellikle “fakat, ama, e ama, ya ama, tamam ama, nedir ki, ne ki, işte, e işte, e tamam işte, da, de...” vb. anlamlara gelen, cümle başında, cümle sonunda ve cümle içerisinde tek başına kullanılabilirdiği gibi, bazı ek ya da kelimelerle birleşerek de kullanılmaktadır. Örnek: “ma hani, ma sanki, ma niye, ma gene, ma yine, ma nedir, e ma, değil ma, ma daha, ma böyle, ma ne, ma hiç, ma hep, ma hoş, ma bu .....” vb.

Bu edatın yukarıda anlamları verilen Arapça edatlarla bir ilgisi yoktur. Bugün için “ma” edatının yazı dilinde belli bir karşılığı yoktur. Bu edat, kullanıldığı cümlelere göre çeşitli anlamlar kazanmaktadır.

“ma” edatı cümle başında, cümlenin sonunda ya da iki cümleyi birbirine bağlamakta kullanılmaktadır.

“ma/me” edatı, Eski Türkçe pekiştirme edatıdır. “me” şeklindeki kullanımı düşmüş, günümüzde Eski Türkçenin bir devamı olarak, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında “ma” şekliyle yoğun bir şekilde ve farklı işlevlerle kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Argunşah, M. (2013). **Tarihi Türk Lehçeleri - Çağatay Türkçesi**, İstanbul: Kesit Yayınları,

Atabay, N., Kutluk, İ. ve Özel, S. (2003). **Sözcük Türleri**, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim Yayınları.

Banguoğlu, T. (1959). “Kaşgariden Notlar II: Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine”, **TDAY Belleten**, Ankara.

Demir, N. (2001). **Ordu İli ve Yöresi Ağızları**, Ankara: TDK Yayınları.

Devellioğlu, F. (1982). **Osmanlıca –Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

- Erten, M. (1994). **Diyarbakır Ağızı**, Ankara: TDK Yayınları.
- Gabain, A.V. (1988). **Eski Türkçenin Grameri**, Ankara: TDK Yayınları.
- Gülensoy, T. ve Alkaya, E. (2003). **Türkiye Türkçesi Ağzaları Bibliyografyası**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). **Türk Dilinde Edatlar**, İstanbul: MEB Yayınları.
- Karahan, L. (1996). **Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması**, Ankara: TDK Yayınları.
- Lessing, F. D. (2003). **Moğolca-Türkçe Sözlük**, (Çev. Günay Karaağaç), Ankara: TDK Yayınları.
- Nakiboğlu, S. H. (2001). **Adıyaman ve Yöresi Ağzaları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Özçelik, S. ve Boz, E. (2001). **Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağızı (Dil İncelemesi, Metinler, Sözlük)**, Ankara: TDK Yayınları.
- Tarama Sözlüğü**, (1999). C. IV. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Türk Ansiklopedisi**, (1966). Cilt XIII, Milli Eğitim Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük**, (2005). TDK Yayınları, Ankara.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü**, (1993). TDK Yayınları, Ankara 1993.
- Arat, R. R. (1979). **Kutadgu Bilig III İndeks** (İndeksi neşre hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Setkaya- Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Seri: IV-Sayı: A 12, İstanbul.
- Arat, R. R. (1985). **Kutadgu Bilig II Çeviri**, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R. (1998). **Harezmi Türkçesi**, ISBN 975-95812-2-1, Tokat.

İnternet Kaynakları

- <http://diyar-x.tr.gg> Erişim Tarihi (10.07.2014)
- <http://www.diyarbakirhaberleri.com> Erişim Tarihi (10.07.2014)
- <http://www.i-gunler.com> Erişim Tarihi (11.07.2014)

Kaynak Kişiler

- Akay, Kara; Çiftçi Yaş 65, Diyarbakır
- Akın, Mehmet; İşsiz Yaş 32, Diyarbakır
- Akyıldız, Hanım; Pamuk İşçisi Yaş 23, Diyarbakır
- Akyol, Veysi; Çiftçi Yaş 60, Diyarbakır
- Albayrak, Meki; Öğretmen Yaş 44, Diyarbakır
- Alkalkan, Fahrettin; Düğün Çalgıcısı Yaş 35, Diyarbakır
- Altınsöz, Zozan; Kuaför Yaş 36, Diyarbakır

- Altunç, Nuri; Mobilyacı Yaş 57, Diyarbakır
Altunç, Beyhan, Ev Hanımı Yaş 68, Diyarbakır
Aydın, Abdülkerim; Garson Yaş 28, Diyarbakır
Aydın, Aziz; Mobilyacı Yaş 49, Diyarbakır
Aydın, Hediye; Ev Hanımı Yaş 40, Diyarbakır
Aydın, Hüsna; Pamuk İşçisi Yaş 18, Diyarbakır
Aydın, Zelal; Ev Hanımı Yaş 32, Diyarbakır
Aydın; Şehmuz; Lise Öğrencisi Yaş 16, Diyarbakır
Çakmak, Sırrı; İşsiz Yaş 33, Diyarbakır
Çavuş, Ercan; Kıraathaneci Yaş 40, Diyarbakır
Erdem, Yavuz; Köy Bakkalı Yaş 46, Diyarbakır
Erdem, Canan; Ev Hanımı Yaş 53, Diyarbakır
Ersöz, Kenan; Bismil Devlet Hastanesi Çalışanı, Diyarbakır
Güzel, Muhammet; Çiftçi Yaş 55, Diyarbakır
İpek, Ali; İşsiz Yaş 30, Diyarbakır
Karabıyık, Mehmet; Oto Tamircisi Yaş 30, Diyarbakır
Kaya, Zuhale; İlkokul Öğrencisi Yaş 13, Diyarbakır
Kızıl, Buke; Pamuk İşçisi Yaş 32 Diyarbakır
Kızıl, Davut; Bismil Devlet Hastanesi Çalışanı Yaş 36, Diyarbakır
Kızıl, Rukiye; Ev Hanımı Yaş 40, Diyarbakır
Orbay, Felemez; Emekli Yaş 77, Diyarbakır
Yeşil, Celal; Öğrenci Yaş 14, Diyarbakır
Yılmaz, Cengiz; Boyacı Yaş 44, Diyarbakır